

Идеолошке препреке реформи одбране

УДК: 355.02 : 321.7 : 316.75 (497.1)

Др Михајло Басара, пуковник

Спорост друштвених реформи у Србији и Црној Гори одражава се и на темпо реформе сектора безбедности. Започете реформе још су, углавном, на декларативном и површинском нивоу. Различита виђења безбедности Србије и Црне Горе откривају основне проблеме реформе одбране: претполитички карактер носилаца идеолошке и политичке моћи, односно, неспремност на промене које би заседале у навике ауторитарног присвајања политичке, тј. војне моћи. Конзервативни (старорежимски) карактер идеологија и странака, који је подржало традиционалистички оријентисано бирачко тело, главна је тачка отпора реформи друштва и, посебно – реформи одбране. Тешко наслеђе и спорост процеса модернизације (за који је подједнако важан економски, политички и културни аспект) одржава поделу друштва на два искључива блока – за и против реформе. Аутор је учинио покушај да идеолошки разграничи те две концепције на основу њиховог односа према детерминантама одбрамбене политике.

Кључне речи: реформа одбране, политичке идеологије, политичке странке, идеолошки погледи на детерминанте одбрамбене политике.

Увод

О реформи одбране јавност, на овај или онај начин, слуша већ више од десет година. У доба Милошевића говорило се о реорганизацији и трансформацији војске и, мање и ређе – одбране. Сада се говори о реформи сектора безбедности, са жељом да се промени поимање самог безбедносног оквира и садржаја. Начелно, у стабилним демократским друштвима са променом носилаца власти не мењају се и концепти безбедности. Безбедност заједнице је први услов да на ту заједницу пристану њени припадници. Ако се садржај схватања безбедности заједнице коренитије мења са променом носилаца власти, проблем постоји на обе стране – и код припадника заједнице и код носилаца власти. Идеологијом и политиком носилаца власти усмерава се, у једном периоду, друштвени развој, али ако последице показују да се то чини супротно интересима и добробити заједнице, избори су, ако постоје, спасоносан институт. Ако се ни на изборима не може постићи консензус о тако базичним питањима као што је безбедност заједнице, подељеност те заједнице заиста чини њен најдубљи проблем. Иако друштвене промене које су уследиле после 5. октобра, у ствари, сустижу одавно постављене циљеве, проблеми везани за безбедност указују, и код елита и код грађана, на неинтегрисаност југословенске/српско-црногорске заједнице.

Зависно од идеолошких уверења, још увек се јавности, у убеђењу да то чини равноправност и демократију, предлажу неке форме безбедносне несврстаности и независности (јер, шта доноси улазак у НАТО?!), праве разлике између Програма „Партнерство за мир“ и НАТО-а, (у смислу да се у „ПзМ“ мора, а у НАТО не мора), дају наде у дефинитивни безбедносни разлаз САД и ЕУ, нуде различита виђења концепата европске безбедности и места Србије и Црне Горе у њима итд. Постоје и идеолошки пројекти који безбедност, потпуно лаички (као и земљу која није ни на истоку ни на западу), виде изван регионалних и светских економских и политичких процеса. Консеквенце наводне еквидистанце према истоку и западу, иако у ствари скривена идеолошка и политичка концесија носилаца таквих идеологија променама у сврху политичког опстанка, јесу неки посебан, самосталан, независан (што значи изолован) безбедносни положај. Да таква безбедносна замисао нема озбиљну подршку била би политички ирелевантна, или би нестала. Већи део садржаја тих безбедносних идеја представља део наслеђа, чије опстајање више указује на отпоре променама него на промишљање безбедносног положаја Србије и Црне Горе.

Прихватање промена представља потешкоћу за сва друштва. Српско-црногорски корак ка реформама траје дуже него у другим земљама у транзицији, и то је оно што треба ставити у аналитички оквир. Реформе одбране и војске уобичајене су у свим земљама света. Оне су условљене, пре свега, усавршавањем (убитачности) оружја и карактером претњи и ризика. Србија и Црна Гора, међутим, као и друге земље у транзицији (али оне, због ратног наслеђа, у много мањој мери), не само да морају да реформишу – модернизују одбрамбени систем већ и да се одреде и редефинишу свој однос према новим, односно старим (непријатељским) безбедносним интеграцијама. Отпор према тим новим интеграцијама открива број и дубину препрека које стоје пред српско-црногорским друштвом. Наведени различити концепти који се при томе предлажу индикатор су отпора, а не анализа реалних опција. Минималистички концепти одбране који долазе из Црне Горе нису ни у њој прихваћени консензусом, а у Србији се не узимају озбиљно или зато што се очекује интеграција Црне Горе у савезну државу (пропаст концепта независне Црне Горе, која ће прихватити оно што Србија сада ради и за њу) или зато што се очекује референдум и стварање двеју независних држава.

Непостојање дефинисаног и општеприхваћеног концепта безбедности (доктрина, закон), као и спорост реформи уопште, па и у сектору безбедности, отежава идентификацију проблема и увида у њихову тежину. Изостанак истинских реформи параван је за декларативни пристанак војника на све оно што долази из политике. Кад промене заиста започну, појавиће се и стварне препреке – кадровске, финансијске и организационе – у реалној димензији. Колико стварно систем

одбране може успешно, с обзиром на наслеђе и потребу за радикалним менталним, а не декларативним заокретом, да се укључи у процес реформе сектора безбедности, непозната је величина.

Предмодерни карактер политичких идеологија и странака у југословенском/српско-црногорском друштву

Настанак политичких идеологија

Желећи да заснује науку о друштву, аутор појма идеологија Де-сти де Траси мислио је о његовом садржају исто оно што је Конт неколико деценија касније назвао социологијом.¹ Наиме, он је идеологију, у гранању дисциплина, видео као прву науку која је требало да замени метафизику. И све остале науке, по мишљењу Де Трасија, само су различите комбинације идеја. Наука о идејама – идеологија, требало је да буде „систематско истраживање порекла и функције идеја“.² Ако се носиоци власти придржавају сазнања те науке могуће је остварити најбољу владавину. Национални институт Француске, чији је Де Траси био члан, направио је пројект идеологије којим је требало усмерити власт на најбољи пут владавине. Међутим, мишљење о томе каква је владавина најбоља имао је и тадашњи властодржац Наполеон. Он је, као сваки носилац власти, мислио да најбоље зна како треба владати. Увидевши опасност од Националног института, односно, да се иза науке о идејама крије жеља за влашћу, Наполеон је његове чланове назвао идеолозима у презривом смислу.³ Тај спор између Наполеона и Националног института упућује на значајне елементе појма идеологије: на однос према власти и моћи, власти као средству идеологије, и обратно.

Када је реч о настанку појма идеологија, важно је да у њему фигуришу појмови разум, наука, добра и лоша владавина. Реч је о времену настанка и стабилизације модерног грађанског друштва, тј. о добу у којем наука задобија посебно место у друштвеном животу, посебан ауторитет. Модерно грађанско друштво извршило је критику религије, између осталог и на тај начин што је са становишта оправдавања владавине друштвом напустило ослонац на цркву. Власт више није дата од Бога и не правда се његовим ауторитетом. Идеолози Националног института легитимност државе коренили су у разуму (за који су мислили да је у њиховом поседу), што је било сасвим у складу са схватањима тог доба.

¹ З. Бауман, *Законодавци и тумачи*; Трећи програм РТБ, бр. 100/94, стр. 269–283.

² Исто, стр. 273.

³ М. Ђурић наводи да је „према В. Старку, Шатобријан спровео преиначење и под идеологијом подразумевао изопачен, искварен, свакојаким предрасудама оптерећен начин мишљења“ (*Мит, наука, идеологија*, БИГЗ, Београд, 1989. стр. 126).

Оправдано верујући да је значај идеологије повезан са наглим техничким развојем и проблемима индустријализације, те раскидом са старим формама свести предграђанског друштва, многи аутори повезују идеологију са карактеристикама модерног доба. Ф. Боркенау, у вези са појавом типичних феномена идеологије у либералној фази капитализма, каже: „Учење да су идеологије продукт материјалних интереса није уопште никакво стваралаштво марксизма; оно је у овом облику, штавише, немарксистичко. Оно је прави правцати продукт буржоазије и носи њен печат“.⁴

Три најзначајнија елемента у садржају појма идеологија јесу:

– *прво*, да се термин идеологија усталио, а потом и теоријски оформио, око феномена који је старији од њеног имена, те да је у битној вези са настанком и стабилизацијом грађанског друштва. На то је одлучујуће утицала нова друштвена структура са својим посебним издиференцираним интересима.⁵ Интереси су рационални део иначе сложене структуре појма идеологија. У појму идеологије фигурише, дакле, ирационални и рационални део, у различитим сразмерама, али чини се да је удео једног у односу на други обрнуто сразмеран степену политичке слободе у одређеном друштву. Наиме, већа заступљеност ирационалног дела у идеологији указује на мањак политичких слобода, претполитички карактер односа у одређеној заједници и преминацију митских корена идеологије;

– *друго*, да је појам идеологије, у време када је настао и касније, у значајној вези с политичком сфером друштва, односно са поседницима моћи у одређеном друштву;

– *треће*, да су политички и економски моменат у идеолошком феномену у значајној зависности: тамо где није било политичке слободе за артикулацију новонасталих, издиференцираних интереса у економској сфери, они којима је она била потребна освојили су је пре или касније. Исту политичку слободу о којој се теоретисало у време грађанских револуција грађани бивших комунистичких земаља освојили су падом Берлинског зида. Тиме се појам идеологије, у чијем садржају фигурише рационални удео економског и политичког живота друштва, потврдио као пратећи чинилац његове модернизације.

Политичке партије као носиоци политичких идеологија

Своје постојање политичке партије дугују управо мишљењу, које је тековина модерног времена, да су идеологија и политика легитимна средства за освајање власти. Политички интерес се сматра легал-

⁴ Љ. Тадић, *Традиција и револуција*, СКЗ, Београд, 1972, стр. 211.

⁵ Друштвена диференцијација је према Тилију „Урбанизација, индустријализација, професионална специјализација, ширење тржишта потрошних добара, развој образовања – све што је изгледало да повећава разлике међу људима, који су све више ступали у контакте као различита бића“ (Ч. Тили, *Суочавања са друштвеном променом*, „Филип Вишњић“, Београд, 1997, стр. 16).

ним, а слобода његовог испољавања и деловања – покретачем политичких и економских процеса. Партије су у својим првим формама настајале из борби за нека од економских или политичких права. Савремене политичке странке су организације настале из потребе да се политички живот у којем постоји опште право гласа уреди према посебним и општим интересима, да у њему, дакле, постоје политичка демократија и парламентарни систем. Као такве, странке постоје од средине 19. века у Енглеској и Сједињеним Америчким Државама.

Блискост идеолошких ставова, идеја које их чине, поставља унутар датог политичког поља границе између оних који их заступају – између конкретних социјалних заступника тих идеологија. Социјални заступници неких идеја и неких посебних интереса још увек не морају у политичком пољу да буду организовани као партије. Политичке партије су организовани, тачније најорганизованији, део социјалне групе чији припадници прихватају исте или сличне идеје и имају блиске интересе.

Три основна елемента карактеришу садржај појма партија. То су: поседовање организације, тежња за влашћу и идеологија.⁶ Те карактеристике значајно диференцирају тај појам од других повремених облика политичког организовања или од облика којима није тежња освајање власти. Партије могу да буду чвршће или лабавије организоване, односно, повезане са својом социјалном базом и унутар својих делова. Постоје многе разлике у структури и унутрашњим односима у партијама, зависно од карактеристика политичке сфере у којој су настале и у којој делују, па и неких дубљих социјалних, историјских и културних особености одређеног друштва. Односи између партијске базе и хијерархијски структурираног руководства такође су специфични за организацијски профил партија. Коначно, организациони изглед партија може да се мења и садржајно и формално.

Друга карактеристика партија – њихова тежња за освајањем и одржањем власти – одваја партије од синдикалних, културних, религијских, хуманитарних или других интересних група и организација. У сагледавању дистрибуције моћи у савременој држави, унутар уставних институција, подељених на законодавне, судске и извршне, могу да се идентификују носиоци политичке моћи, међу којима се, по правилу, налазе репрезенти партија власти и опозиције. Партије, заправо, своје основне задатке и не могу да обаве уколико не теже вршењу власти или не врше власт. Основна претпоставка остварења партијских циљева јесте вршење власти или партиципација у њој.

Трећа, најважнија карактеристика партије јесте постојање идеолошког пројекта којим се у свом политичком деловању, стварно или само декларативно, руководи партија. Партије су организације идео-

⁶ В. Гоати, *Савремене политичке партије*, ИПД Београд – „Партизанска књига“, Љубљана, 1991, стр. 22.

лошких истомишљеника. Идеолошки пројекти су формулисани у писаном облику, као програми, декларације, и слично. Изричите тврдње о садржајима одређене идеологије обично имају два дела: први, који чине циљеви и вредности дате идеологије, и други, који чине релативно конкретизоване вредности и ставови, што се у стварности може сматрати остварењем идеологије. „Однос идеологије и парадигме сродан је односу апстрактног и конкретног“, каже Гулднер.⁷ „Парадигме“ усмеравају присталице ка циљевима и вредностима које специфично карактеришу ту идеологију.

Поред тога што се у програмима изричито тврди, идеологија садржи и неке имплицитне и неке „неречене“ делове.⁸ Делови идеолошких пројеката који се подразумевају јесу оно што носиоци идеологије верују да је несумњиво, само по себи разумљиво, и што не треба посебно наглашавати. Око тих питања, претпоставља се, постоји потпуна сагласност носилаца и присталица једне идеологије. Међутим, „неречени“ део је, управо супротно, део садржаја идеологије који би могао да изазове неслагања међу идеолошким истомишљеницима, потенцијалним савезницима или противницима. Стога је за творце идеологије вишеструко корисно да се не изричу тврди или било какви ставови о појединим аспектима стварности и политике. То им оставља више маневарског политичког простора за самосталније одлучивање, за релативизацију одређених политичких проблема, „извлачење“ из ригидности и догми идеологије, неочекивана савезништва и коалиције, померање по политичкој оси, за манипулисање присталицама и симпатизерима и за све оно што би, строго узев, било несагласно са декларисаном идеологијом.

Значајно је да усвајање партијске идеологије позитивно корелира с положајем чланова у партијској хијерархији. Партијска руководства много чешће инсистирају на вредностима идеологије него обични чланови. Наравно, та чињеница је последица много већег учинка идеолошке парадигме код руководиоца него код чланова. На основу вертикалног изгледа партијске хијерархије, идеолошка парадигма се све више остварује одоздо ка врху. Партијска структура је подељена и по конзистентности и интензитету прихватања идеолошких пројеката. Виђење повезаности идеја које чине идеолошки пројекат може бити веће или мање, опет у зависности од положаја члана у партијској хијерархији. На ту зависност још више утиче интересна хомогеност партије која је истинска база за артикулацију идеја на основу којих се ствара идеологија. Постоје, наиме, „три извора притисака ка конзистентности: логички, психолошки и социјални“.⁹ Недостатак неког од тих извора узрокује прекид карика у ланцу од потреба и инте-

⁷ Исто, стр. 36.

⁸ Исто, стр. 35.

⁹ Исто, стр. 37.

реса, преко „парадигми“, до вредности и циљева идеологије. Вештачки створен идеолошки пројекат, посебно ако у друштвеној структури не може да се идентификује „природни“ социјални носилац идеја, биће константно у кризи идентитета на политичкој и идеолошкој сцени. Али, важи и супротно – да друштво по својој социјалној и економској структури може донекле да буде плуралистичко (сва савремена друштва су таква), а да у политичкој сфери то није. На пример, то важи за социјализам. Његова социјална и економска основа не испољавају се у политичкој сфери на стваран начин. Сви постојећи интереси у друштву, наине, нису легализовани.

Да би политичке партије могле да се појаве као носиоци политичких идеологија морају, дакле, да се стекну складни економски и политички услови. Плуралистичка друштва, као транспарентнија у препознавању идеолошких струјања, задовољавају тај услов. Самим тим, мање су погодна за идеолошку тотализацију. Таква моћ идеологије обрнуто је сразмерна моћи појединаца и друштвених група да аутономно и слободно осмисле своје интересе и да се за њих политички боре.

Неидеологичност идеологија и неполитичност странака у српско-црногорском друштву

За процену савремености партија и идеологија у српско-црногорском друштву добар основ чини оцена А. Хелера о томе да тоталитарна комунистичка идеологија и није права идеологија.¹⁰ Оне, наине, нису резултат модернизације и њених кохерентних „захтева“, легитимне артикулације интереса и стварања идеологија и странака, већ нелегитимног узурпирања власти од стране „револуционарне“ групе. Стога и постоје бројне тешкоће у вези с одређењем карактера политичких идеологија у српско-црногорском друштву. Идентификацији и одређењу карактера идеологија и њихових страначких организација може помоћи, и то опет не без тешкоћа, класична подела идеолошког и политичког простора на леви и десни простор.¹¹

Првобитно значење појмова „лево“ и „десно“ потиче од распореда посланика у француском парламенту у односу на председавајућег. Десно је седело свештенство и племство, а лево тзв. трећи сталез, који су представљали грађански либерали. Идеологије које су се оформиле око њихових интереса делиле су их дуж линије конзервати-

¹⁰ А. Хелер мисли да „није пресмело рећи да оно што се данас назива 'совјетском идеологијом' уопште није идеологија“, јер су искључене све друге идеологије, а владајућа идеологија која претендује да изражава интересе пролетаријата постала је „израз воље суверена“ (Фехер, Хелер, Маркуш, *Диктатура над потребама*, „Рад“, Београд, 1986, стр. 270–271).

¹¹ Опширније: В. Глигоров, *Политичка вредновања*, ИРО „Партизанска књига“ – Љубљана, 1985, стр. 115–120.

визам – прогрес или традиција – еманципација, односно конзервативизам – либерализам. Конзервативци су потенцирали мистична својства народа, његову традицију и важност ауторитета за морални поредак, а либерали су свет видели као свет рационализма и индивидуализма. Сматра се да је еволуција тих првих идеолошких подела модерног доба прошла кроз три фазе.

Прву фазу у еволуцији тих двају светова испунила је борба за опште право гласа.¹² Тај генерални захтев испуњен је тек у 20. веку, иако је тада позиција лево–десно имала сасвим друге елементе у својој структури. У другој фази, кроз процес индустријализације, основни ослонац левице постао је бројан пролетаријат, а захтеви су се ширили, осим политичких, и на друга, пре свега економска права. Либерална идеологија постала је конзервативна, тако да се преместила са леве на десну страну политичког простора. Крај те фазе било је стање потпуне запослености, јаким синдиката и социјалдемократских странака и „државе благостања“ у другој половини 20. века. Оно што још увек спаја левицу, од времена њеног настанка, без обзира на „велики расцеп“ 1917. године, јесте визија егалитарног друштва утемељеног на солидарности.¹³ Трећа фаза је фаза конвергенције. „Левица“, која је своју идеологију заснивала на јаким синдикатима, усвојила је или прихватила део критике коју су јој упућивали конзервативци. Више се не тежи укидању капитализма, пролетаријат и синдикати нису једини ослонац левице, прагматизам јој више није стран. Неоревизионизам,¹⁴ како се често означава тај преокрет унутар европске социјалдемократије, позитивно гледа на улогу тржишта – на његову регулацију, али унутар глобалних процеса и интеграција и помоћу наднационалног законодавства. Идеолози тог процеса сматрају да „национални пут у социјалну демократију, или чак модернизацију, више није могућ“.¹⁵ Левичарске идеале одржавају захтеви повезани са индустријском демократијом, третманом мушкараца и жена, прогресивношћу пореза, запосленошћу, екологијом, борбом против сиромаштва на светском плану, питањима мањинских и људских права итд.

Еволуција садржаја левих и десних идеологија видна је и у политичком животу. Липсет сматра да идеологије „левице“ и „деснице“ немају више некадашњу улогу, већ да индекс беде производи жељу за променом.¹⁶ Константа понашања је конкретни економски интерес, а

¹² М. Богдановић, „Левица у Европи: смисао и перспективе са оствргом на Србију“, „Српска политичка мисао“ бр. 1/1998, стр. 8–9.

¹³ Исто, стр. 8.

¹⁴ Исто, стр. 9.

¹⁵ Исто.

¹⁶ Липсет је средином осамдесетих година, на основу *miserly index*-а (индекс беде мерен на основу стопе инфлације и незапослености), упоредио резултате 20 земаља. У 17 случајева изборе су изгубиле партије на власти са високим индексом беде. Поло-

не идеологија. Традиционалне „левица“ и „десница“ данас су апсорбоване вером у слободу, плурализам, демократију, у моћ институција и њихову трајну могућност усавршавања.

Сазнања о еволуцији „левице“ и „деснице“, међутим, нису од велике користи за земље у транзицији. У њима још увек традиционална подела на „левицу“ и „десницу“ има објашњавалачки смисао. Ма колико краће трајала него у садашњим развијеним демократијама, агрегација интереса, повезивање интереса и артикулација идеологија, те стварање партија оријентисаних на освајање власти, проћи ће кроз исте фазе као слични процеси у модерним демократијама. У вези с тим, идеолошки простор у Србији и Црној Гори тек треба да буде смислено подељен.¹⁷

Стога, да би се одређени идеолошки или политички ставови у политичком простору Србије и Црне Горе ценили као леви или десни потребан је одређени критеријум помоћу којег то може да се учини. Да би се за један политички став рекло да припада левици треба да постоји нешто, садржајно и смисаоно, симетрично на десној страни политичке скале. Опет, да би се говорило о ставовима на левој и десној страни потребно је да се зна где је центар идеолошког и политичког простора. Неки теоретичари политике мисле да се центар не може одредити, док други мисле да се налази на додиру двеју оријентација.¹⁸ У суштини, ствар је конвенције да ли ће се нешто одредити као лево или десно. После устаљених квалификација за неке политичке ставове, већина људи сврстаће их без договора међу леве или десне. Али, левица и десница наглашавају различитост својих својстава. Оријентације на једној страни такмиче се у интензитету истих својстава да би били левије од лево или десније од десно. Такође, у политичком простору увек постоје носиоци (партије) политичких идеологија и политике које сматрају да јесу на најлевијим или најдеснијим позицијама у политичком простору или се боре да их освоје. Ако заузимају ту тачку – сви остали чине десницу, односно левицу.

вину су чиниле партије левице које је поразила десница. У другој половини тих земаља, где је дошло до смене власти, случај је обрнут: десне партије су изгубиле од левице или центра (С. Бранковић, „Идеологија и демагогија“ у „Српска политичка мисао“, бр. 1/1998, стр. 17).

¹⁷ Према Н. Бобиу, политички простор може да се подели на четири дела: екстремна левица (једнакост без либералне демократије), умерена левица или леви центар (што већа једнакост унутар либералне демократије – то су партије социјалдемократске оријентације), умерена десница или десни центар (либерални и неегалитарни покрети, једнакост пред законом) и екстремна десница (ангилиберални и антидемократски покрети, фашизам, нацизам). Тој подели дуго је одговарало постојање партија комуниста, социјалиста, либерала, конзервативаца и фашиста. У неким земаљама постојали су и међупростори које су заузимали социјалдемократи, хришћански социјалисти, лабуристи, екологисти, анархисти, феминисткиње и разне групе и покрети (опширније: М. Ђурковић, „Лево–десно–центар“, „Српска политичка мисао“, бр. 1/1998, стр. 45).

¹⁸ В. Глигоров, *исто*, стр. 120.

После краха реалсоцијализма у земљама у транзицији ситуација је слична. Идеологије се у тим земљама формирају тако да њихов садржај, на крају, чине потпуне супротности: модерно–антимодерно, комунизам–антикомунизам, неолиберализам–социјална заштита, национализам–европејство, секуларност–црква, колективизам–мањинска и људска права (мултикултурализам).

У југословенском, односно, српско-црногорском случају однос према „старом режиму“ могао би да буде продуктиван критеријум за грубо разликовање „левице“ и „деснице“.¹⁹ Тешко је, наиме, идентификовати идеолошке везе између 200 партија и њихове социјалне базе јер, заправо, тих веза нема. Критеријум за однос према старом режиму (ауторитарним режимима – самоуправном социјализму и његовим претходницима) – размишљање о лево-десној подели, не враћа, као што би се у први мах могло помислити, у предмодерно доба, већ омогућава стварни увид. Крах социјализма ставио је у сличан положај прве постсоцијалистичке идеологије са онима из времена пада монархија, на граници модерног доба. Све идеологије у таквим временима могу се поделити на оне које стварност тумаче гледајући уназад и на оне којима је поглед упрт напред. Најчешће поглед усмерен унапред има малу идејну снагу и још увек малу социјалну подлогу. Доминантну снагу још увек има поглед уназад. Тај увид омогућава да се процењује карактер плурализма: да ли има више претполитички карактер или стиче неке модерне форме. Плурализација југословенског/српско-црногорског друштва потиче из времена Савеза комуниста Југославије. Унутрашња плурализација партије која није делила власт ни са ким и која је имала уставни и стварни монопол упућивала је на тектонске поремећаје који могу да угрозе власт СКЈ и саму СФР Југославију. Владајућа политичка партија дезинтегрисала се на шест плус две владајуће политичке партије, а коначан распад догодио се на 14. ванредном конгресу СКЈ, јануара 1990. године.

Процес прихватања вишепартијског система није био једнако брз у свим бившим југословенским републикама. Године 1989, прво у Словенији, а затим у Хрватској, комунисти су прихватили предлоге за промену политичког система. У Србији је процес плурализације био успорен.²⁰ Реторика је, с обзиром на логичку, психолошку и социјалну неконзистентност, морала да звучи веома натегнуто: „беспартијски

¹⁹ Према А. Молнару, то су: однос према „старом режиму“, однос према „демократски“ освемоћеној власти, однос према социјалној правди и економском благостању и однос према условима опстанка човечанства (А. Молнар, „Историја појмова и српски случај“, „Српска политичка мисао“, бр. 1/1998. стр. 73).

²⁰ Још увек комунистичка номенклатура решила је проблем уставног јединства Србије доношењем новог устава. Тиме је враћен суверенитет Србији на њеној целокупној територији и, уједно је, на идеологији национализма, придобијена већина бирачког тела. Али, тако успостављена власт – са комунистичким пореклом и идеологијом и истовремено псеудонационалистичком идеологијом, није могла да буде демократска, ни национална.

плурализам“, „сви облици својине“, и слично.²¹ Затим је промењен додашњи став и прихваћена могућност постојања опозиције.²² Прво велико принудно одступање од често декларисаног става о чувању југословенске социјалистичке заједнице десило се на конгресу СК Србије крајем 1989. године.²³ Чињеница која је власт СПС-а потврђивала као идеолошки конзервативну био је њен константни отпор према политичкој плурализацији друштва. Због тог отпора је СПС, а тиме и цела земља и српски народ, доведена у тенденцију пасиван, инфериоран и реактиван положај из којег одбрана српских интереса у ратовима вођеним деведесетих година, када је до њих дошло, а није морало, није имала никакве изгледе.²⁴

Закон о странкама у Србији усвојен је, после много отпора и манипулација, у лето 1990 („Службени гласник СРС“, бр. 37/90), након вишестраначких избора у Словенији и Хрватској. До краја те године у Југославији је основано више од 200 странака, а тако је остало до данас.²⁵ Све оне у идеолошком погледу, уз одређена мања одступања могу да се поделе на две групе – традиционалистичку (окренуту неком од старих режима) и реформистичку групу (окренуту Европи). Чињеница да их има много више него што објективно може да се идентификује социјалних група, као и број чланова тих бројних странака, указује на лидерске амбиције, олигархичност страначких структура, мафијашке намере путем грабљења политичке моћи итд. Поделом странака на оне

²¹ „Политичка ситуација у Србији је таква да већина озбиљних људи не жели да се ангажује у другим партијама, чак и кад су критичке према СК. Ове партије би биле и остале мале и не би могле да одиграју битну улогу у политичком систему ... најбитније од свега је чињеница да политички систем пројектован реформом није и не може бити вишепартијски (академик М. Марковић, „Политика“, 16. август 1989).

²² „СК Србије нема разлога нити жели да административно отежава формирање политичких партија“ („Комунист“, 22. новембар 1989).

²³ „Ми треба да достигнемо развијене земље Европе и света, али не враћањем на приватну својину и парламентарни систем, не као грађанско друштво, већ као социјалистичко друштво ... погодба око тога да ли грађанско или социјалистичко нигде се до сада није завршила без крви (С. Милошевић, преузето из текста Л. Перовић „Бег од модернизације“ у зборнику *Српска страна рата*, „Република“, Београд, 1996, стр. 127).

²⁴ Један од првих теоретичара модернизације – Маркс, наглашава значај економског чиниоца у развоју друштва када каже да „земља која је индустријски развијенија показује мање развијеној земљи само слику њене сопствене будућности“ (К. Маркс, *Капитал*, БИГЗ, 1973, стр. 14). То најјасније показује уверења присталица модернизације у ирреверзибилност прогреса и технолошког напретка. Према њима, модернизација је у садашње време за неразвијене и мање развијене земље готов модел према којем треба да усмеравају свој развој (М. Јанићијевић, „Теорије модернизације и распад социјализма“, „Социолошке студије“, 3/1993, стр. 12). Код нас и у бившим источним социјалистичким земљама, прокомунистичке идеологије које следе марксистичку традицију, мање или више отворено, одбацују тај Марксов став, што их разоткрива као конзервативне, чак и реакционарне, идеологије блиске онима из „старог режима“ у грађанским револуцијама.

²⁵ *Странке у Југославији*, Тањуг, 1990. „Политика“ од 7. августа 2000, стр. 16, објавила је да је до тога дана у Србији регистровано 200 партија.

које, отворено или скривено, подржавају неки од историјских ауторитарних облика владања („стари режим“) и на оне које теже реформама друштва добијају се, на једној страни, странке деснице, традиционалистичке, конзервативне странке, и на другој страни, условно, странке левице, односно, реформске странке. Тиме је, суштински, испражњен политички простор у СРЈ, односно Србије и Црне Горе.

Тако схваћена политичка десница тежила је монополисању политичке моћи, било да се таква опција прикрива левичарском реториком (СПС и ЈУЛ) или десничарском реториком (СРС). У случају СПС-а и ЈУЛ-а, фигура „однос према старом режиму“ има објашњавалачку моћ. Њихов ослонац у владању потпуно је везан за недемократске форме претходног, старог режима. По томе, те две странке су неоспорно десница у југословенском политичком простору. Српска радикална странка није била никаква алтернатива владавини СПС–ЈУЛ, иако се легитимисала као националистичко-антикомунистичка.²⁶ И она је показала, током вишегодишње стварне или прикривене коалиције са њима, велику склоност ка ауторитарним облицима владања.

Након 5. октобра, коалиција ДОС показала је исте унутрашње склоности: да се осврће на навике „старог режима“. Коалиција је подељена управо по линији модерно–антимодерно. У извесној мери превладане су или замагљене антиномије комунизам–антикомунизам, либерализам–социјална заштита, али и даље су веома снажне поделе секуларизам–црква, национализам–европејство, мултикултурализам–мањинска и људска права. То само значи да су извори живота старог режима довољно јаки да би се десница и идеолошки и страначки веома чврсто одржавала у политичком животу земље. Под тим изворима треба увек подразумевати и институционалне, културно–политичке и социјално–психолошке изворе.

У ствари, случај Југославије и СЦГ показује да на политичкој сцени земље нема ни центра ни левице као артикулисане идеолошке и политичке снаге. Артикулисаност би значила израстање из диференциране социјалне базе, са освештеним интересима и структурираним идеолошком, политичком и партијском базом. Оно што од левице постоји налази се у програмима неких партија, мање или више кохерентно. У стварности, политичка борба и политички захтеви који би се могли у овим околностима идентификовати као левичарски своде се на захтеве за увођењем правне и социјалне државе, решавањем проблема незапослености, чија би политичка и економска оријентација била интеграција с развијеним демократским земљама Запада. Наравно, у политичкој пракси постоји мање или више кохерентно понашање у односу на декларисану идеологију.

²⁶ У чланку се неће разматрати бројне националистичке, монархистичке, ројалистичке, комунистичке и друге странке деснице које су никле саме или су их организова- ле владајуће странке.

Самопрокламујуће идеологије и политичке странке „левице“ заступају, истовремено, радикални национализам и класни интернационализам (СПС и ЈУЛ). Или, на „десници“, радикални национализам и егалитаризам (СРС). Док су били на власти СПС и ЈУЛ одбијали су транзицију, а у програму су се обрађали свету рада, социјалној сигурности, желећи у исто време да представљају део модерне европске левице. У ствари, то је самоименована левица која користи популизам и демагошке паролe. Странке самодекларишућег центра и левице (СПО, ДСС, ДЦ, ДС, ГСС) имају нејасне или прикривене погледе на национализам, распад СФРЈ и приступ европским економским, политичким и безбедносним интеграцијама, али и наглашене ауторитарне, хијерархизоване унутрашње односе као доказ свог традиционалног скелета и структуре.

Продужетак те традиционалистичке, антимодерне тенденције после престанка власти СПС–СРС препознаје се кроз традиционалистичке странке у коалицији ДОС-а. Карактерише их наводна брига за национално „биће“, „демократски национализам“ и антимодерна политичка кохабитација цркве, војске и нације. Однос према владавини права, социјалној правди, економском благостању, екологији и људским и мањинским правима, тек треба да постане предмет бриге странака у Србији и Црној Гори.

Искључивост идеологија по линији традиционално – модерно као препрека реформи одбране

У савременим демократским друштвима већина идеолошки различитих друштвених група или све идеологије имају исте позиције у вези с одбраном земље, и тиме сопствене поделе и однос према одбрани и моралу војске чине ирелевантним. Друштвени консензус о тим питањима зависи од степена интегрисаности друштва, односно од пређених корака у процесу модернизације. Међутим, у постсоцијалистичкој Југославији/СЦГ недостаје такав консензус.

Самоуправни социјализам, у складу са својом идеологијом, покренуо је друштвени и економски замајац ради остварења паролe „стићи и престићи“ и остварио одређене резултате у економској модернизацији земље. Због монопартијског карактера власти, економске промене на политичком плану нису производиле политичку диференцијацију. Политичка неслобода, односно моноидеолошки конституисан духовни простор у комунизму, оставила је последице на стање и могућности идеолошке артикулације социјалног положаја одређених друштвених слојева након распада комунизма. Када је после пада комунизма постало могуће оснивање партија, оне су основане, од самог почетка, као фантомске. Истина, декларисале су се као политички представници одређених слојева, али томе није претходила политичка агрегација интереса међу слојевима, нити посебне политичке борбе.

Несвојински карактер привреде деведесетих година одржавао је фантомски карактер странака, што је одговарало и опозицији и власти. Иако је друштво економски диференцирано, слојевито, политички репрезенти економских интереса, потенцијални носиоци идеологија, не боре се за власт артикулисањем и наглашавањем тих интереса, већ истицањем „угрожености“ нације. Доминација ирационалне димензије (победа митских форми над економским мотивима) посткомунистичких идеологија последица је одсуства модерног политичког живота у дугом периоду ропства, монархизма, комунизма – све до садашњег времена. Предмодерна политичка култура одређивала је избор људи за екстремизам криптокомуниста и/или псеудонационалиста. Амбивалентност идеологије и политике СПС-а произилази из макијавелистичког стила владања у којем носиоци те идеологије, у исто време, црпе остатке „самоуправне свести“ и предводе борбу за решавање српског националног питања. Оба извора су антимодерна. „Самоуправљачима“ је (посредством Југословенске левице) подгревана нада у прикривени наставак борбе за социјализам, а националистима – у борбу за српске националне интересе. Идеолози СПС-а експлоатисали су један предмодерни ирационално структуриран ментално-политички образац, усађен ексклузивношћу самоуправног социјализма у односу на бошљевички социјализам (са наводно значајним разликама) и наслеђе незавршеног грађанског рата који је вођен под фашистичком окупацијом. Корен подршке обема идеологијама има ауторитаран карактер и та врста политичке културе, уз пратеће репресивне методе, омогућавала је дуго одржавање моћи традиционалистичких коалиција. Подршка ауторитарној просоцијалистичкој и националистичкој власти је политички рефлекс прошлости. Социјалистичка партија Србије и СРС баштеници су те ауторитарне, предмодерне свести и све до 5. октобра био је то свестан традиционалистички и конзервативистички избор једне политичке елите у сврху очувања власти.

У условима распада СФРЈ, будући да су занемарени савремени међународни чиниоци интеграције, „изабран“ је анахрони пут, у којем је нација циљани оквир интеграције. У констелацији међународних односа поткрај 20. века унутрашња рационална интеграција држава није, као некада, изолован процес. Она се одвија истовремено с процесом интернационалног интегрисања држава.²⁷ Такав избор није био слободан с обзиром на предмодерну економску (делимично) и социјално-политичку структуру, али ни нужан, с обзиром на понуду и транспарентност савремених међународних односа. Наметнута интеграција око „угрожене“ нације свела је питање одбране на избор па-

²⁷ У том процесу идеологија демократије или идеологија људских права сада делује исто као некада класична идеологија либерализма – њени носиоци је проширују и намећу, агресивно и мање агресивно економским, политичким и војним средствима, верујући у општу добробит њених резултата.

триота – издајник, пријатељ – непријатељ. Тиме је укинут могући плурализам, а право да политички квалификује однос према питању одбране имао је управо политички актер који је то питање свео на лажну дилему о опстанку нације.

Основна идеолошка подела на традиционалисте и реформисте, у вези с одбраном друштва, поларизовала је и то питање на оне који својом политиком воде земљу у изолацију и на оне који желе укључење у савремене интеграционе процесе. Традиционалисте карактерише политика изолације и, тиме, ослонац на сопствене снаге, сужен и несигуран избор савезника, одржавање дубоке друштвене подељености, вредносна хетерогеност и притисак таквог плурализма на системе безбедносних вредности. На крају, као последица и нужан избор, карактерише их политички екстремизам, који је природни савезник изолационизма. Уз то, политички екстремизам не може да се управља само према тзв. спољним непријатељима. Он, по правилу, постаје саставни део унутрашње политике. Тако се затвара круг монополског политичког простора у којем нема ни центра ни левице, а екстремне, иначе идеолошки неспојиве, политичке опције постају политички, тачније – војни савезници.

У многим аспектима блискост екстремних идеолошких опција, идеологија псеудонационализма СРС-а и псеудоинтернационализма СПС-ЈУЛ, след је такве идеолошке логике. Није парадокс то што су интернационалисти (комунисти) у време комунистичког монизма највише стрепели од националиста, а потом су се трансформисали у националисте и са њима делили власт. И у случају националиста и у случају интернационалиста одвија се један типично идеолошки процес. И једни и други људску јединку свде на једну од многих њених димензија – једни на социјалну („пролетери“), други на етничку (на пример, Срби), а потом тако виђену димензију тотализују, поопштавају. Уместо свестраности човекових потенцијала и, спрам тога, стварања грађанског друштва са правно једнаким могућностима за појединце, ствара се друштво у којем је критеријум људских права сведен на једну човекову димензију – социјалну, националну, расну. У таквом друштву сила је нужна да би се остале човекове „димензије“ држале у покорности. Плурализам је укинут, те се такво стање може одржавати само силом. Националисти и интернационалисти – комунисти не могу да сачувају власт без примене силе. Ако је социјални мир у друштву осигуран, њихова власт, будући да се, као само-недовољна, легитимише, потврђује у огледалу себи сличних, може изазвати и силу изван свог окружења. Велика количина силе спрам права чини националисте и интернационалисте нужно блиским по расположивим средствима владања. Они су, према складности средстава и циљева, природни савезници, иако идеолошки (према садржају идеологије) могу да буду на супротним половима. Зближава их,

уједињује и чини савезницима сужени избор техника владања. Они се нужно морају исказати као властољупци, макијавелисти, техничари владања. Компатибилан друштвени миље таквој владавини јесте ауторитарна друштвена структура у којој поданике и властољупце везује исто осећање – ауторитарни ментални склоп из којег је могуће деривирати реални и патолошки страх.

Одбрана земље и одбрана сопствене власти у њиховој политичкој визији је истоветан проблем. Отуда је логичан исход у њиховом идеолошком закључивању да су њихови политички непријатељи издајници народа и државе. Након дефинитивног пораза од НАТО-а, будући да се владање заснива на постојању непријатеља, победа над унутрашњим непријатељем, односно, грађански рат, остала је једина алтернатива за опстанак традиционалистичке десничарске власти у Југославији. Пети октобар је претио таквим исходом и још недостаје чињеница о томе како је он избегнут.

Поред таквих веза, идеолошки неочекиване коалиције између странака могу да настану или да се продужавају као последица самодржачких интереса. Квазидемократске странке опозиције до 5. октобра и неке странке ДОС-а после 5. октобра имају проблем са идеолошким самодефинисањем. Оне не могу да одустану од манипулације с национализмом (и због властољубља и због идентитета), а одговара им да се зову демократске странке (због властољубља). Лавирање самоименованог центра (ДЕПОС, ДСС, СПО, а после октобра 2000. делом ДОС-а и понајвише – ДСС) између национализма и демократије, у ствари, јесте немоћ политичког вођства тих коалиција и странака да се одлуче између стратегије и тактике. Ако се понашају идеолошки „чисто“, стратегијски, губе изгледе за очување власти. Тактички, да би, у складу са својом идеологијом, заузеле и држале кормило власти, морају да пактирају с традиционалистичком свешћу и да манипулишу популистичким методама. Недвосмислено опредељене продемократске и прореформске странке су у истом процепу. И оне су принуђене да пактирају с традиционалистичким институцијама (Црква, Војска) и традиционалистичком свешћу ако желе да владају и спроведу реформе. Од почетка распада СФРЈ отворени облици залагања за национализам, односно демократију, делио је југословенски политички простор на предмодерне и модерне политичке опције. Све партије које су стално или повремено нагињале ка национализму показивале су склоности ка традиционалним (ауторитарним) обрасцима владања и идеологији традиционализма. Насупрот томе, партије које су преферирале реформски курс показивале су и видан капацитет демократских опредељења.

Аналогно томе, питање одбране, питање рата и мира, у случају постсоцијалистичке Југославије, није током деведесетих година ништа мање карактеристично опредељивало политичке снаге на југо-

словенској политичкој сцени. Националистичке странке, без обзира на то да ли су на власти или нису, уносиле су у политички живот нетрпељивост, сукобе и нетолеранцију. Покушаји демократске артикулације друштвених и политичких питања, посебно одбране, изазивали су колективну констернацију. Будући да је власт била у поседу националистичких (традиционалистичких) политичких снага, национализам је био централни идеолошки и психолошки садржај поимања проблема одбране и безбедности, чиме су све друге опције, мање или више, биле искључене. Тиме је истовремено створен претећи јаз према неистомишљеницима ван Војске и страх за „правоверност“ код припадника Војске.

Следствено томе, суверенитет као објекат одбране одређен је границама нације, схваћене фундаменталистички или мање фундаменталистички (ако се под претњом силе одустаје од борбе за етничке територије). Мит о националном духу и његовој непроменљивости основ је схватања традиција. Војска је у тој визури творац и гарант државе, јер је сила извор мира и стабилности, како према спољњем, тако и према унутрашњем непријатељу. Патриотизам је неупитан однос према митској творевини националног духа, држави и војсци. Вредности које савремени свет ствара и шири донекле утичу на тај ментални склоп и његове саморефлектујуће визије и митове. Међутим, тај процес (модернизација, транзиција, демократизација, реформа) може да се одвија и кроз конфликте, па и ратове. Ако се претпостави, не потпуно без основа, да НАТО напусти Балкан, вероватноћа нове ратне политике балканских земаља је реална и предвидива. Под претњом и присуством НАТО-а конфликтност идеологија о којима је реч трансферише се на унутрашње односе. Тако се према интензитету и дубини унутрашњих конфликта у балканским земљама може детектовати нетрпељиви идеолошки контекст који је кључна препрека реформи одбране у тим земљама. Не треба посебно наглашавати да према тим показатељима Србија и Црна Гора нису далеко одмакле у схватању потребе за реформом.

Детерминанте одбрамбене политике према носиоцима традиционалистичких и реформистичких идеологија

Неопходан је аналитички увид у бројне релације политичких идеологија и реформе одбране да би се проценили чиниоци одбрамбене политике две основне идеолошке групације – традиционалиста и реформиста. Циљ који треба постићи ваљаном проценом чинилаца, конципирањем доктрине одбране и војне доктрине, јесте највећи могући степен безбедности друштва. Идеално стање је потпуна сагласност политичких одлучилаца о том концепту. Међутим, будући да су чиниоци одбрамбене политике у основи идеолошка и политичка вредновања могућа су спорења о њиховом одређењу, значају и садржају. Не само због тога што су предмет поли-

тичког погађања већ и због тога што су чиниоци променљиви, па су због тога променљиви и неки елементи доктрине. Степен и дубина промена доктрине одбране, у спојеном суду са политичким променама, исказаће степен интегрисаности земље у погледу питања безбедности и одбране. Идеологије ће имати тим мање утицаја ако политичке промене не изазивају промене доктрине. Тако би се показало да све или већина значајних идеологија у друштву не дирају у основну вредност – целовитост и карактер те заједнице. Ако, међутим, свака политичка промена, укључујући и оне које су инициране споља, изазива и промене војне доктрине, доктрине одбране и система безбедности, то је индикатор за унутрашњу и спољну неинтегрисаност заједнице. Да би се сачинила таква анализа, као опште детерминанте одбрамбене политике узмеће се у обзир:

- богатство природних ресурса,
- величина земље,
- етничка комплексност друштва,
- културна историја и традиција,
- геополитички положај,
- економски систем земље,
- демократска традиција,
- интегрисаност у регионалне и светске економске токове,
- уставно уређење,
- припадност војно-политичким организацијама,
- стање регионалне безбедности и безбедност у непосредном окружењу,
- војна моћ,
- карактер војске,
- постојећи концепт и доктрина одбране.

Тиме листа чинилаца не мора да буде завршена. Значај појединачних чинилаца, такође, није увек исти. Неки чиниоци су затечени (природни или историјски), и на њих се не може утицати без обзира на избор. Међусобни однос чинилаца ствара посебан склоп нових утицаја на стање безбедности и могући концепт безбедности. Стога је процена карактера чинилаца и њиховог утицаја на безбедност и доктринарна решења о одбрани део политичког процеса у друштву. Разматрања која следе односе се на потенцијалне разлике у погледу на те чиниоце које су узроковане типичним идеолошким становиштем двеју доминантних идеологија на политичкој сцени Србије и Црне Горе. То је претпоставка о идеолошким оријентацијама и њиховим ограничењима у вези с проценом детерминаната одбрамбене политике.

Богатство природних ресурса. Традиционалисти ће богатство природних ресурса разумети и третирати као извор за самодовољност. Сходно томе, у безбедносним и доктринарним проценама предност ће дати ослоњу на сопствене снаге. *Реформисти* ће богатство природних ресурса третирати као капитални улог у међународне интеграционе

процесе, у којима ће квалитети интеграције и везе партнерства бити већа гаранција безбедности од ослоња на сопствене снаге.

Величина земље. Традиционалисти ће у вези с величином земље тежити да, сразмерно, постану светски или регионални економски, политички и војни чинилац наспрам других сличних регионалних или светских сила. *Реформисти* ће природне и људске потенцијале третирају као повољну базу за шире интеграције у којима ће принципи сарадње доминирати над принципима доминације и хегемоније.

Етничка комплексност друштва. Традиционалисти етничку комплексност друштва виде као друштвени недостатак и потенцијални извор неразумевања, а *реформисти* као проблем етничких и људских права.

Културна историја и традиција. Традиционалисти знатно више вреднују културне и историјске идентитете и спремно инструментализују културне и историјске вредности у политичке сврхе.²⁸ Политизацијом културе и историје стварају тенденције и подржавају манифестације затвореног²⁹ друштва. *Реформисти* културне и историјске идентитете третирају као чиниоце културних образаца и модела живљења равноправних са другима који своје вредности потврђују у комуникацији са другим културама. Реформисти стварају тенденције отворености друштва.

Геополитички положај. Традиционалисти преувеличавају значај геополитичког положаја; верују да су привлачне силе у орбитама регионалних или светских центара моћи најзначајнији чинилац одбране и безбедности; према њиховом мишљењу, колективни системи безбедности само прикривају такву конфигурацију моћи. *Реформисти* верују у еволуцију традиционалног значаја геополитичког положаја и, сразмерно, у пораст значаја политичког над геополитичким; према њима, колективни системи безбедности могу да поштују декларативна начела свога постојања.

Економски систем земље (у смислу самодовољности, аутархичности или отворености и компатибилности). *Традиционалне политичке странке* с неповерењем структурирају привредни систем тако да његови делови не исказују претерану зависност од субјеката преко граница

²⁸ Најновији случај представља политичка инаугурација црногорског језика, Црногорска црква, етничко порекло Црногораца, и слично.

²⁹ Попер сматра да између „отворених“ и „затворених“ друштава границе нису непрестиве. „Магијско становиште нипошто није ишчезло из нашег живота, чак ни из најотворенијих друштава до сада остварених, а мислим да није вероватно да оно икада може у потпуности да ишчезне“. Исто тако, ниједно друштво није дефинитивно „затворено“, нити дефинитивно „отворено“ и могуће је одредити критеријум за прелазак од „затвореног“ ка „отвореном“ друштву. Прелазак се догађа када се друштвене институције свесно признају као човеково дело и када се њихова свесна промена разматра у оквирима њихове погодности за остваривање људских циљева и намера. „Постављајући проблем на мање апстрактан начин, затворено друштво се руши када страхопоштовање према натприродном, које представља оквир друштвеног поретка, даје маха активnoj интервенцији и свесном креирању личних и групних интереса“ (Попер Карл, *Отворено друштво и његови непријатељи*, БИГЗ, 1993, стр. 388).

државе. *Реформисти* у повезаности, компатибилности и интегрисаности привредног система у шире економске интеграције налазе ослонац за трајност и привредни напредак, као и за стабилност земље.

Демократска институционална традиција. Традиционалисти дају предност садржајима традиције и народну вољу, ма колико била неартикулисана, третирају као приоритетан, недодирљив и вечан ентитет. Народна воља је, при томе, само њима спознатљив садржај. У традиционалној визури, војска и сила су ствараоци државе. *Реформисти* предност дају форми институционалног одлучивања, а народна воља, према њиховом мишљењу, подлеже популистичким утицајима, демагогији и манипулацијама. Стварање демократске политичке културе и стабилност институција су, за реформисте, тековине и циљеви демократског политичког живота.

Интегрисаност у регионалне и светске економске токове. Традиционалисти преферирају самодовољност, декларативну интеграцију, али веома велики опрез у стварној интеграцији. Према сопственој традицији интегрисања и сарадње, исказују мању или већу склоност ка интеграцији зависно од културних и идеолошких критеријума. *Реформисти* теже интеграцији на основу рационалног увида у предности и недостатке тих интеграција.

Уставно уређење. Према традиционалистичким идеологијама, уставним уређењем треба да се одржава стабилно стање настало у прошлости, тј. да се онемогућавају процеси који изазивају нагле промене у било којој области живота друштва. *Реформисти* иду у сусрет променама и иницирају их. За њих је устав релативно ограничење, које се може мењати, ако је то потребно.

Припадност војно-политичким организацијама. Традиционалистичке странке теже независној оријентацији, политичкој и војној самодовољности. Теже се одлучују на улазак у регионалне или шире војно-политичке безбедносне организације. Безбедност друштва виде као сопствену, недељиву одговорност. Критеријуми за избор савезника могу да сузе њихов избор. *Реформисти* се руководе рационалним критеријумима у одлучивању о савезништву и прагматичније улазе у могућа савезништва. Безбедност виде и као безбедност појединца, што релативизује суверенитет као једини објекат одбране.

Стање регионалне безбедности и безбедности у непосредном окружењу. Традиционалисти безбедност у окружењу, будући да су несклони променама, виде као дат проблем, а реформисти као – задат. Тако код традиционалиста погоршање стања безбедности може да изазове предузимање осетлијих мера безбедности и припреме да би се војно одговорило изазовима. *Реформисти* су склонији прагматичнијим политичким потезима и компромисима.

Војна моћ. Традиционално политички оријентисане странке војну моћ сматрају симболом своје опште моћи. По правилу, постоји на-

стојање да се традиционални удео војне моћи у поимању државности одржи и у савременим условима. *Реформисти* теже ка рационализацији трошења на изграђивање и одржавање војне моћи.

Карактер војске (општа обавеза, професионална војска). Према *традиционалистима*, војска мора да одражава колективни дух народа и да чува традиционалне изворе морала. Због тога је, по њиховом суду, војска неспојива с претњама демократији и друштвеним односима. Војна обавеза је општа. *Реформисти* војску виде као институцију која поседује војну силу и принципијелно мора да подлеже институционалној демократској политичкој контроли. Циљ реформиста је професионализација.

Доктрина одбране. Доктрина одбране је коначни исход анализе и процене детерминаната одбрамбене политике. Као изабрана политика у сфери одбране, доктрина *традиционалисте* усмерава у практичном деловању, а *реформисте* ограничава. Традиционалистички схваћена доктрина је прецизан докуменат чија флексибилност не допушта дилеме и одступања. Реформистичка доктрина оставља место политици да делује у одређеном тренутку.

Закључак

Видљива подела на традиционалисте и реформисте – са мање или више оштрим идеолошким разликама и са мањим или мање бројним странкама као њиховим представницима – значајно ће ометати стварање друштвеног консензуса о одбрани друштва. Део кључних питања реформе одбране може се значајно одредити и усмерити на основу неког од наведених идеолошких критеријума. Није свеједно да ли ће буџет и његов војни део бити у Парламенту општеприхваћени или резултат тешког компромиса; да ли се демократска контрола оружаних снага обострано (из оружаних снага и изабраних институција) прима као демократски инструмент или као концесија војне силе политичкој сили; да ли је реформа војноиндустријског комплекса отварање врата светским силама или функција привредног раста и увећања безбедности; коначно, да ли је реформа наоружаних структура у функцији рационализације, интеграције, безбедности или очувања моћи старорежимских војно-политичких структура. Одсуство јединственог безбедносног простора Србије и Црне Горе последица је, а не узрок томе. Наиме, пут у Европу није пут двају безбедносних концепата. Та дихотомна подела може, временом, да се умањи само бржом транзицијом и реформом, видном користи од приватизације и укључењем у европске и светске привредне токове, а тиме и укључењем у европске и регионалне безбедносне организације. Неуспеси у економској и политичкој транзицији биће најбољи савезник традиционалистима у покушајима да одложе бржи процес реформе одбране.